

ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ПОДЛИВАЯЛОВА ЛІДІЯ ІВАНІВНА

ТИПОЛОГІЯ ОСОБИСТІСНО-КОЛЕКТИВІСТСЬКОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
СТУДЕНТІВ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

19.00.07 - педагогічна та вікова психологія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня

кандидата психологічних наук

Київ - 1993

00814092 (O)

Дисертація є рукопис

Робота виконана в Інституті психології АН України

Науковий керівник: академік АН України, доктор педагогічних наук,
професор КИРИЧУК О.В.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Чепелєва Н.В.
кандидат психологічних наук, старший науковий
співробітник Татенко В.О.

Провідна організація - Прикарпатський університет

Захист відбудеться "25" січня 1994 року об 11 год.
на засіданні спеціалізованої ради К 113.04.01 при Інституті
психології АН України (252 033, Київ, вул. Паньківська, 2)

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту
психології АН України.

Автореферат розіслано "22" грудня 1993 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,
кандидат психологічних наук

М.І.Алексєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема самовизначення особистості в умовах взаємодії людини з її найближчим оточенням останнім часом набуває не лише наукову, але й практичну значущість. Цьому великою мірою сприяє можливість реальної участі людини в сучасній суспільно-політичній, соціально-економічній, культурній, релігійній сферах життя. Зняття ідеологічних заборон несе в собі не лише помітні з першого погляду переваги вільної реалізації людиною на практиці своїх внутрішньоособистісних властивостей, але й приховує в собі в такій же мірі можливість швидкого руйнування особистості людини, якщо вона не зможе користуватись необхідною інформацією про закони функціонування і способи збереження своєї особистості в процесі взаємодії з найближчим оточенням.

Останнє набуває особливої важливості у період всіляких революційних перетворень, з також інтенсивного зовнішнього впливу на свідомість та підсвідомість людини тих чи інших партій, сект, мафіозних структур і т.п., які працюють в тій чи іншій мірі на підкорення чи пригнічення особистості людини навіть в суспільствах з давніми демократичними традиціями.

В умовах протистояння добра і зла величезну роль у формуванні гуманістичної спрямованості особистості кожної людини повинні відігравати педагоги як духовні наставники підрастаючого покоління, які повинні постійно впливати на учнів силою своєї особистості, прикладом своїх вчинків, що утворюють життя і необхідність самовдосконалення людини. Цінності суспільства в наш час бурхливо змінюються. Такі зміни значно впливають на самовизначення навіть особистості вчителя - майстра. Іноді цей процес проходить досить болюче. За таких обставин особливо важливим для дослідника стає вивчення проблеми самовизначення студентів - педагогів, молодих людей, які тільки починають свій шлях в світ педагогіки.

Треба відмітити, що до цього часу об'єктивні свідчення про типові механізми самовизначення особистості у студентському середовищі педагогічних вузів України практично відсутні, не дивлячись на велику кількість літератури про студентів взагалі.

Доцільність розробки даної проблеми не викликає сумніву. Реалізація ж цієї розробки великою мірою залежить від створення об'єктивних діагностичних засобів для потреб педагогічної психо-

логії на більш досконалії логічні основи. Вирішення цього завдання можливе на основі сучасної інформативної психологічної моделі особистості, яка б враховувала взаємодію людини з найближчим оточенням, а також на основі впорядкування понятійного апарату сучасних теорій самовизначення особистості найновішими засобами психологічної типології.

У зв'язку з цим значної актуальності набуває проблема вивчення можливості використання новітнього математичного апарату типології як методу розробки моделей і впорядкування термінологічного словника теорії самовизначення особистості взагалі, а також виявлення типів особистісно-колективістського самовизначення студентів в умовах навчального процесу зокрема. Останнє має суттєве евристичне значення, оскільки дослідження особистісно-колективістського самовизначення студентів саме у навчальній діяльності дозволяє не лише теоретично розглянути цю проблему (на модельному рівні), але й дає можливість перевести дослідження в практичну площину, підпорядковуючи обчислювальний експеримент необхідним вимогам спостереження і тестування студентів у спеціально створених ситуаціях вибору в повсякденній роботі з досліджуваними.

Актуальність, теоретичне і практичне значення поставленої проблеми визначило тему, мету і зміст даної роботи.

Метою дисертаційної роботи є розроблення типології особистісно-колективістського самовизначення студентів засобами сучасного математичного апарату і формальної логіки.

Об'єктом дослідження є особистісно-колективістське самовизначення студента в умовах навчального процесу.

Предметом дослідження виступала типологія особистісно-колективістського самовизначення студентів.

Гіпотеза дослідження. Розроблення типології особистісно-колективістського самовизначення студентів в умовах навчального процесу можливе на основі визнання фундаментальності поняття особистості як складноєрархічної, нелінійної, відкритої системи, яка функціонує за своїми законами при взаємодії з оточуючим її середовищем.

Завдання дослідження:

- довести необхідність розширення меж класичного апарату типології за рахунок використання аксіоматичного методу для вдосконалення класифікаційних можливостей типології при розробці понятійного апарату теорії самовизначення особистості;

- побудувати нелінійну модель функціонування особистості в умовах взаємодії з оточуючим середовищем;

- в'ясувати роль нелінійних диференціальних рівнянь і поняття ризику при визначенні типу особистісно-колективістського самовизначення конкретного студента, що взаємодіє з найближчим оточенням.

Методологічною і теоретичною основою дослідження є:

- принцип детермінації і самодетермінації особистості (С.Л. Рубінштейн, Б.Ф. Ломов); зв'язку соціального і індивідуального в психіці людини (К.А. Абульханова-Славська, С.Л. Рубінштейн); положення про особистість як активний суб'єкт діяльності і взаємодії з найближчим оточенням (К.А. Абульханова-Славська, А.Н. Леонтьєв, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн, Н.І. Сєрдживоладзе); принцип єдності системного, комплексного і цілісного підходу в дослідженні психіки (Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов, В.С. Мерлін);

- фундаментальні положення гуманістичних традицій зарубіжної психології (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм).

Для вирішення поставлених завдань застосовувались такі методи: логічний аналіз літературних джерел по темі дослідження, спостереження, бесіда, експеримент, анкетування, аналіз результатів діяльності, а також методика виявлення рівня суб'єктивного контролю (РСК) в інтерпретації Е.Ф. Бажина, Е.А. Голикиної і А.М. Еткінда та психодіагностичний тест (ПДТ), розроблений В.М. Мельниковим і Л.Т. Ямпольським на основі тестів MMPI і теста Кеттелла.

Обробка емпіричного матеріалу була проведена методом багатомірної статистики, програмно реалізованої для персональних комп'ютерів у вигляді пакетів "Статтраф-3".

Наукова новизна дослідження полягала у розробці нового способу побудови теоретичних моделей особистості. Показано, що несуперечливий понятійний апарат теорії самовизначення особистості будується лише на основі несуперечливої аксіоматики моделі завдяки використанню спеціальних процедур доведення правомірності і повноти понять, а також їх узгодженості з попередніми моделями теорії особистості та її самовизначення. Побудовано нелінійну модель функціонування особистості в умовах взаємодії з найближчим оточенням. Доведено необхідність використання в теорії особистості поняття про особистісно-колективістське самовизначення як самостійного предмету аналізу, визначена його якісна своєрідність. Введено метрику дослідження типів особис-

тісно-колективістського самовизначення, яка дає можливість шляхом обчислювального експерименту моделювати напрямок і швидкість протікання процесу вибору, ступінь ризику і природу його походження як персонально для кожного студента так і для будь-якої заданої вибірки досліджуваних. Класифіковано типи особистісно-колективістського самовизначення студентів в умовах навчального процесу.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні і систематизації наукового матеріалу по проблемі типології самовизначення в її особистісному аспекті; в розробці аксіоматичного підходу до побудови понятійного апарату сучасної теорії самовизначення особистості, що значно розширює класифікаційні та інформативні можливості типології, а також створює умови для побудови нелінійної моделі функціонування особистості в умовах взаємодії з найближчим оточуючим середовищем; у створенні модельних уявлень про особистісно-колективістське самовизначення як реально існуючий психологічний феномен; в розробці способу виявлення типів особистісно-колективістського самовизначення за допомогою конструювання нелінійних диференціальних рівнянь.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що показана принципова можливість експресної оцінки типів особистісно-колективістського самовизначення студентів за природою походження ризику у взаємодії з іншими людьми. Інформація про ці типи дає можливість значно підвищити за рахунок індивідуалізації ефективність навчального процесу у вузі. Отримані результати можуть використовуватись при розробці методичних рекомендацій по педагогічному управлінню процесом навчання і виховання студентської молоді, а також практичних рекомендацій по самовдосконаленню особистості. Матеріал дисертаційної роботи можна використовувати при розробці спецкурсу по проблемі самовизначення особистості. Використання способу оцінки типів особистісно-колективістського самовизначення студентів за типом нелінійного диференціального рівняння може бути реалізовано в межах психологічної служби вузу за умови її комплектування відповідними персональними комп'ютерами та програмним забезпеченням.

Висока достовірність наукових результатів обумовлена використанням в роботі сучасних методик дослідження та методів обробки експериментальних даних, проведенням співставлення результатів роботи з літературними даними.

На захист виносяться такі основні положення:

1. Теорія особистісно-колективістського самовизначення за своєю суттю є наукою аксіоматичною, яка базується на фундаментальному понятті "особистість" і положенні про те, що вивчати її можна лише в процесі взаємодії з найближчим оточенням. В межах аксіоматичного підходу, що розбудовується найсучаснішими засобами математичного апарату типології, можливе формування несутеречливого словника психологічних термінів, які позбавляються філософської багатозначності, а також логічних помилок.

2. Особистісно-колективістське самовизначення є вибір людиною шляхів для оптимального прояву властивих їй якостей щодо особливих стійких станів і впорядкованих динамічних структур розгалуженої мережі опосередкованих взаємодій на рівні індивідуальності та особистість-колектив.

3. Природа ризику у взаємодії з оточуючим середовищем і характер зовнішнього впливу на особистість в умовах навчального процесу визначають такі типи особистісно-колективістського самовизначення студентів: імовірнісний, ситуативний, доктринний та змішаний.

Апробація роботи. Матеріали дисертації були представлені на всеукраїнській науковій конференції "Проблеми психології творчості в роботі з людьми" (Гродно, 1990), на міжвузівській науково-практичній конференції "Психолого-педагогічні проблеми науково-технічної творчості учнів" (Ніжин, 1990), а також на засіданні психолого-педагогічної лабораторії Педагогічного товариства України "Колектив і особистість" (Київ, січень 1990). Дисертація обговорювалась на засіданні лабораторії психології виховання Інституту психології АПН України (вересень, 1993).

Структура і об'єм дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, закінчення і списку літератури. Робота викладена на 130 сторінках машинописного тексту, включає 6 рисунків, 2 таблиці і список літератури, що вміщує 154 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі дисертаційної роботи обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовані мета, гіпотеза, новизна, теоретична і практична цінність роботи, вказано об'єкт, предмет, завдання

дослідження, з також основні положення, що виносяться на захист.

Перший розділ "Інформативність філософсько-типологічного підходу до вивчення проблеми самовизначення особистості" присвячено аналізу літератури по темі дисертаційної роботи, а також розгляду способу подолання термінологічної кризи в існуючих теоріях самовизначення особистості засобами аксіоматичного підходу.

Показано, що застосування аксіоматичного методу побудови теорії особистості на інтуїтивному рівні вже було підготовлено дослідженнями активності особистості (К.А. Абульханова-Славська), особистісного самовизначення (С.Л. Рубінштейн, В.Ф. Сафін, М.Р. Гінзбург), колективістського самовизначення (А.В. Петровський) та інш. На сучасному етапі потенційну можливість аксіоматичного методу вдосконалення типологічних уявлень про особистість людьми можна реалізувати шляхом введення в апарат типології добре розвинутої в останній час в математичі теорії доведень. За рахунок такого розширення типологічних можливостей аналізу моделей і понятійного апарату теорії особистості та її самовизначення значно підвищуються інормативні та прогностичні властивості психологічної науки про людину як в теоретичному, так і в експериментальному плані.

У зв'язку з цим в цій частині роботи досить детально розкривається суть запропонованого аксіоматичного методу побудови моделі самовизначення особистості в умовах її взаємодії з найближчим оточенням.

Другий розділ "Моделіні уявлення про типологію особистісно-колективістського самовизначення студентів в межах аксіоматичного підходу" присвячено конструюванню інформативних модельних уявлень про самовизначення особистості студента - педагога в умовах взаємодії з найближчим оточенням в ході навчального процесу, а також вирішенню на цій основі типологічних завдань дослідження.

В основу моделі покладено систему певно визначених фундаментальних понять (аксіом), розкривається їх зміст та передумови введення. Аксіома і наголоує: особистість як складну нелінійну багатопараметричну систему можна вивчати засобами наукового методу саме в просторі перетину властивостей цієї системи і найближчого до неї оточення в процесі їх взаємодії. Ця аксіома встановлює початкові умови та межі застосування моделі особистісно-колективістського самовизначення і дозволяє досліджувати

взаємперед нелінійні процеси, коли порушується принцип суперпозиції (тобто, коли порушується принцип простого додавання психологічних властивостей особистісної системи і найближчого її оточення під час їх взаємодії).

Аксиома 2. Особистість як нелінійну складноієрархічну систему характеризують доповнюючі одна одну ознаки:

1. Наявність взаємозв'язаних підсистем потреб, мотивів, цінностей, смислів, цілей, кожна з яких може визначатись різним набором особливих стійких станів, що утворюються за рахунок взаємодії розгалуженої мережі співвідношень смислів, цілей, мотивів діяльності та спілкування.

2. Здатність до перебудови перерахованих підсистем (в тому числі за рахунок біфуркацій - розшарувань) в процесі розвитку зв'язаної системи особистісних смислів і усвідомлення мотивів, яка переходить із можливості в дійсність, коли внутрішньоособистісне, діючи через звиніс, само себе змінює.

3. Змінення акцентів в потребнісно-мотиваційній системі на творення (созданіє), коли внутрішньоособистісні перетворення сприяють: а/ творчому відкриттю зовнішнього впливу у власних стійких станах, які і визначають ефективність цього впливу, вираженого у різного ступеня спрямованості власної реакції на найближче оточення /групу, колектив і т.д./ в ході міжособистісних стосунків. Все це знаходить своє вираження в становленні та розвитку в процесі творення за рахунок розгалуження міжособистісних стосунків виорядкованих динамічних структур на рівні особистості - колектива; б/ природньому прагненню захищатися індивідуальністю, захищати і розвивати індивідуальні властивості, що виявляється в становленні та розвитку в ході самоорганізації особливих стійких станів на рівні індивідуальності.

Друга аксіома дає певне визначення поняттю "особистість" шляхом перерахування несуперечливих і доповнюючих одна одну її ознак, які мають практичне значення для даного дослідження.

Підкреслюється, що такий перелік в межах аксіоматичного підходу при необхідності можна розширити новими ознаками, але за умови невідмінного доведення засобами логіки несуперечливості розширеної аксіоми по відношенню до попередньої. Показано, що лише за таких умов розширені модельні уявлення будуть мати інформативну цінність для теорії та практики.

В подальшому вводиться поняття про особистісно-колективіст-

ське самовизначення з використанням логічних процедур доведення теореми 1 та наслідків з неї. Зважаючи на відсутність можливості пзведення повного тексту доведення теорем та наслідків тут і надалі ми обмежимося їх простим перерахуванням.

Теорема 1. Особистісно-колективістське самовизначення є вибір людиною шляхів для оптимального прояву властивих їй якостей щодо особливих стійких станів та впорядкованих динамічних структур розгадуваної мережі опосередкованих взаємодія на рівнях індивід - особистість і особистість - колектив.

Наслідок 1.1. Вибір в кожному конкретному випадку для людини може бути як свідомим, так і неусвідомленим в повній мірі.

Наслідок 1.2. Ступінь усвідомлення правемірності вибору залежить від швидкості протікання психофізіологічних, інформаційних та інших нелінійних за своєю природою процесів при реагуванні особистості людини на зовнішнє чи внутрішнє збудження її потребнісно-мотиваційної сфери.

Наслідок 1.3. Ступінь неусвідомленості вибору в умовах невизначеності та малопередбачуваності подій лише підсилює ризик тієї чи іншої дії людини.

Наслідок 1.4. Особистість, потрапляючи в систему відносин з невивченим порядком функціонування неагресивного оточуючого середовища, завжди робить вибір на користь збереження власних стійких структур до моменту вивчення всіх правил функціонування середовища.

Наслідок 1.5. Нестійкість в реалізації вибору при переході із внутрішньоособистісного рівня /індивід - особистість/ на міжособистісний /особистість - колектив/, що порушує оптимальний характер прояву особистісних якостей, є причиною руйнування особливих стійких станів особистості людини.

Наслідок 1.6. Перебудова чи руйнування стійких станів веде до деградації особистості, якщо відбувається в момент здійснення людиною вчинку чи прийняття рішення.

Використання теореми 1 та наслідків з неї дало практичну можливість наповнити модельні уявлення про особистісно-колективістське самовизначення психологічним змістом. Останнє стало основою для побудови несуперечливого словника термінів моделі особистісно-колективістського самовизначення, необхідних для даного дослідження.

Доведенню теореми 2 про метрику психологічних вимірів та кількісні параметри типології особистісно-колективістського

самовизначення, а також наслідків з неї присвячено наступний параграф.

Теорема 2 наголошує: ступінь ризику та природа його походження, напрямок і швидкість протікання процесу вибору в умовах навчальної діяльності є основними кількісними характеристиками типології особистісно-колективістського самовизначення студентів.

Наслідок 2.1. Інформація про природу походження ризику, співвідношення величин ризиків різної природи, інформація про напрямок та швидкість протікання процесів виборів як про параметри нелінійного диференціального рівняння, що описує процес вибору, має більш суттєве значення, ніж просто класифікація виборів методами багатомірної статистики.

Наслідок 2.2. Конструювання в ході обчислювального експерименту сімейств нелінійних диференціальних рівнянь, які описують вибори на внутрішньоособистісному та міжособистісному рівнях, є основним об'єктивним інструментом дослідження і класифікації особистісно-колективістського самовизначення для кожного окремого студента в конкретних умовах навчального процесу.

Наслідок 2.3. Ступінь ризику та природа його походження визначають тип нелінійного диференціального рівняння і є в нульовому наближенні основою для виділення найбільш характерних для навчального процесу типів особистісно-колективістського самовизначення студентів.

Далі показано, що орієнтування теореми 2 на вимірювання ступеня ризику (тобто на метрику об'єктивної оцінки значущості того чи іншого вибору в житті людини) і разом з цим на вимірювання напрямку та швидкості протікання процесу вибору (тобто на неперервну метрику, яку можна при визначених і досить реальних умовах реалізувати завдяки вимірюванню приладами) створює передумови об'єктивізації і вдосконалення експерименту у формі обчислювального моделювання засобами: а/обчислювання систем нелінійних диференціальних рівнянь типу

$$\dot{X} = V_0(X, t) + \lambda P(t) \quad (1)$$

де $\dot{X} = \frac{dX}{dt}$ - швидкість протікання процесу вибору в мережі стійких станів та впорядкованих динамічних структур; λ - параметр, що характеризує інтенсивність зовнішнього впливу $P(t)$.

$V_0(X, t)$ - вектор-функція ризику, яку шукають у вигляді нелінійного регресійного ряду типу $V_0(x) = a_1 \beta_1 + a_2 \beta_2 + \dots$ (2) де β_i - метрика тих чи інших особистісних властивостей людини; б/експресного тестування ступеня ризику та природи його походження з використанням класичної статистичної обробки даних особистісних тестів при моделюванні регресійного рівняння /2/.

Стираючись на знання природи ризику апріорно вводяться типи особистісно-колективістського самовизначення.

Опису практичних переваг використання аксіоматичного методу при дослідженні особистісно-колективістського самовизначення студентів, характеристики умов експериментального дослідження та методу синхронного прогнозування у формі моделювання нелінійних регресійних рівнянь (які дають змогу одержати інформацію про зв'язок ризику різної природи з певними особистісними властивостями студентів) присвячено параграфи 2.4-2.6. В цих параграфах описуються методи дослідження, обґрунтовується їх адекватність меті та завданням дослідження, глибоко аналізується емпірична та концептуальна валідність методу матризації вектор-функції ризику /МВФР/.

В дослідженні прийняло участь 93 студенти першого - другого курсу Глухівського педагогічного інституту загальнотехнічного факультету /із них 46 жінок і 47 чоловіків/. Вік досліджуванних - в середньому 19,8 р. Експеримент проводився на протязі двох учбових семестрів в 1992 році.

В таблиці 1 наведені найбільш характерні для даної вибірки студентів прогнози рівняння вектор-функції ризику в області досягнень, які наповнюють психологічним змістом відповідні їм типи особистісно-колективістського самовизначення. Останній факт має важливе значення для педагогічної психології насамперед тому, що надає в розпорядження викладачів ключ до розуміння механізмів формування ступеня ризику відповідного типу особистісно-колективістського самовизначення студентів. Зі знаком "+" ("+" в регресійних рівняннях наведені особистісні властивості, збільшення величини яких в тому чи іншому типі особистісно-колективістського самовизначення збільшує (зменшує) рівень суб'єктивного усвідомлення студентом ризику.

Табл. 1. Рівняння множинної регресії та коефіцієнти регресії (R) для типів особистісно-колективістського самовизначення в області досягнень, що проявились в експерименті у чистому вигляді.

типи О-К С	Рівняння регресії	R
Доктринний	$10.21B_4 + 0.12B_3 + 0.34H_2 - 0.13H_1 + 0.62B_4H_4 - 0.26B_3H_2$	0,68
Імовірнісний	$-0.41H_4 - 0.18C_2 - 0.51H_2 + 0.58B_4H_4^2$	0,49
Ситуативний	$10.73B_4 + 0.37B_3 - 0.45B_4H_4 + 0.19B_4B_2$	0,81

Згідно таблиці 1 при доктринному типі особистісно-колективістського самовизначення низький рівень сензитивності H_1 /забезпечує студенту тверезість та реалістичність мислення. Високий рівень психотизму B_4 /дозволяє сприймати світ не таким, яким він є, а таким, яким "доктринер" його придумав. А саме життя при цьому сприймається студентом через окуляри формальних схем, які потрібні йому для ілюстрації вже готових висновків і положень. Сполучення високого рівня психотизму та низького рівня невротизму B_4H_4 /забезпечує "доктринеру" можливість бути носієм своєрідного індивідуалістичного світогляду і, що дуже важливо, дозволяє його активно пропагувати та насаджувати, не боячись єдиноборства навіть з більш сильним та іменитим супротивником. Низький рівень інтроверсії H_2 /співвідноситься з якостями лідера. На здатність "доктринера" показати свою владу вказує високий рівень асоціальності B_3 /, який в поєднанні з низьким рівнем інтроверсії B_3H_2 /дозволяє розвинути у студента - "доктринера" здатність виявляти соціальну спритність при використанні інших людей для досягнення власної мети.

При імовірнісному типі особистісно-колективістського самовизначення низький рівень психічної неврівноваженості H_4 /свідчить про потенційну готовність студента слідувати нормам та вимогам оточуючого середовища. Середній рівень інтроверсії C_2 /формує бажання оглянутися перед прийняттям рішення, аважати всі "за" і "проти". Низький рівень асоціальності H_2 /створює умови для потенційної готовності студента вислухати та сприйняти пораду більш досвідченого товариша. Параметр $B_4H_4^2$ (складається з трьох особистісних якостей: високого рівня невротизму B_4 /, низького рівня психотизму H_4 / та низького рівня невротизму H_4 /).

характеризує студента імовірнісного типу як людину, здатну до тривалого і часом болючого пошуку оцінки правильності своїх вчинків, що ускладнює процес швидкого прийняття рішення без примусу зі сторони найближчого оточення. Звідси готовність до повного злиття із середовищем /фактор H_4 / є часом захисним механізмом від нескінченних пошуків оцінки ефективності того чи іншого вибору.

При ситуативному типі особистісно-колективістського самовизначення високий рівень психічної невірніваженості / B_4 / свідчить про те, що власний досвід студента взяв майже всього впливає на його світогляд. Високий рівень депресії / B_4 / лежить в основі неадатності до тривалих зусиль. Високий рівень розторожженості / B_3 / формує неприязнь до управління ззовні на фоні домінування внутрішньої безвідповідальності. Останнє пояснює, чому студент - "ситуативник" не в змозі перебороти труднощі одного і того ж характеру, що часто виникають. Спільний вплив високого рівня інтроверсії та високого рівня психічної невірніваженості / B_4 , B_2 / у студентів - "ситуативників" звичайно виступає причиною дезорганізації їхньої поведінки і пояснює намагання тримати дистанцію у взаєминах. Параметр $B_4 H_4$ /високий рівень психотизму та низький рівень невротизму/ є основним особистісним фактором, який пояснює, чому студенти - "ситуативники" вбачають причину своїх невдач в інших людях, випадках і т.п.

Таким чином, послідовне застосування нових поглядів до побудови моделі особистісно-колективістського самовизначення в поєднанні з необхідним експериментальним аналізом дозволяють нам говорити про правомірність зроблених висновків та узагальнень основних результатів.

У закінченні дисертації підсумовуються результати проведеного дослідження, які підтверджують висунену гіпотезу й тези, винесені на захист, визначаються перспективні напрямки подальшої розробки досліджуваної проблеми, а також формулюються головні висновки.

- Філософсько-типологічний (класичний) підхід до дослідження психології особистості як метод впорядкування інформації про психологічні процеси та явища із-за відсутності в його арсеналах нових перспективних логічних схем аналізу інформації, сучасного звукового (математичного) апарату переживає кризові явища: термінологічний словник має багато дублюючих одне одного

понять, у визначеннях термінів часто спостерігається тавтологія і, як наслідок, теоретичні моделі, що базуються на класичному підході, перестають виконувати інформативні та прогностичні функції, втрачають свою наукову і практичну значущість.

- Проблема створення цілісної теорії самовизначення особистості, максимально наближеної до реального життя, практично не може бути вирішеною в структурах застарілих логічних схем однозначно детермінованих зв'язків, де, наприклад, проблему багатозначного вибору із-за відсутності альтернативи неможливо ні вирішити, ні навіть поставити як завдання дослідження. Тому вивчення типології самовизначення особистості практично підмінялось аналізом типів поведінки особистості при визначенні себе відносно соціокультурних цінностей суспільства.

- Показано, що потенційна можливість переборення кризи в теорії самовизначення особистості міститься в самому принципі конструювання модельних уявлень про психологію особистості - в аксіоматичній побудові саме нелінійної моделі. Реалізація в повному об'ємі аксіоматичних законів і правил побудови психологічної теорії самовизначення особистості - оптимальний в наш час шлях для поліпшення інформативних можливостей вже існуючих теорій та нових моделей, а також побудови на цій основі несуперечливого понятійного апарату науки при максимальному врахуванні доступності знань, одержаних як в межах уявлень про нелінійні нежорстко детерміновані зв'язки, так і з позиції класичного лінійного підходу.

- Для успішного вирішення дослідницьких задач в межах теорії самовизначення особистості типологію необхідно розглядати як науковий метод класифікації та впорядкування знань про психолого-педагогічні явища і процеси, а також зв'язаного з ними понятійного апарату теорії. Показано, що типологія (як класифікаційний метод) повинна базуватись не лише на математичному апараті статистичної обробки експериментальних даних, але більшою мірою на теоретичному аналізі аксіоматичних модельних уявлень та математичному апараті нелінійних диференціальних рівнянь. Розширення можливостей типології при цьому обумовлюється законами і правилами побудови несуперечливих систем аксіом, як систем неявновизначаєваних первинних (фундаментальних) понять, термінів, доведень, схемою введення визначаєваних понять та описом початкових умов і меж застосування моделей.

- Запропоновано нові модельні уявлення про особистісно-ко-

лективістське самовизначення студентів в умовах навчального процесу. В основу моделі закладені аксіома особистості як психологічного феномену, що дозволяє розглядати особистість студента у вигляді відкритої нелінійної системи, максимально наближеної до реального життя, а також аксіома початкових умов і меж застосування психологічної моделі функціонування особистості, коли в рамках наукового методу особистість як складну нелінійну систему можна вивчати тільки в просторі перетину властивостей цієї системи та найближчого до неї оточення і лише в процесі їх взаємодії.

- Наведено доказ теореми про особистісно-колективістське самовизначення студентів, що дозволяє розглядати особистісно-колективістське у вигляді реально існуючого психологічного феномену (який є результатом нелінійної взаємодії індивіда з найближчим його оточенням), коли "особистісне", як соціально забарвлена компонента людини, добуває із взаємодії інформацію та енергію, необхідну для підтримання людського "Я" (тобто, "особистісне" полягає не стільки в бажанні віддати, скільки в бажанні одержати для підтримування свого внутрішнього світу); "колективістське" ж полягає в потребі і умінні віддавати внутрішнє багатство (як соціально значуще, так і асоціально) найближчому оточенню. Теорема про особистісно-колективістське самовизначення та наслідки з неї встановлюють логіку дослідження самовизначення особистості студента в умовах існування оточуючого середовища і створюють умови, при яких можливе вивчення типології особистісно-колективістського самовизначення як в теоретичному, так і в експериментальному плані.

- На основі доведення теореми про метрику психологічних вимірів показана реальна можливість вивчення особистісно-колективістського самовизначення студентів засобами типології. Встановлені основні кількісні характеристики типології, що дозволяють практично вирішити проблему співвіднесення і узагочення в межах обчислювального експерименту метрик різної природи походження : дискретної метрики суб'єктивної оцінки значущості того чи іншого вибору для досліджуваного (самооціночні шкали) і неперервної метрики приладних вимірів швидкості протікання процесу вибору. Розроблено підхід до дослідження типів особистісно-колективістського самовизначення студентів за допомогою інструювання нелінійних диференціальних рівнянь.

- Зроблено висновок про можливість розробки експресного методу оцінки типів особистісно-колективістського самовизначення студентів за виглядом вектор-функції ризику та природою її походження. Практична реалізація методу метризації вектор-функції ризику (МВФР) на широкому експериментальному матеріалі підтвердила високу концептуальну валідність апріорно введених типів особистісно-колективістського самовизначення, які були покладені в основу методу МВФР. Запропоновано для використання на практиці такі формулювання типів особистісно-колективістського самовизначення :

а) під імовірнісним типом особистісно-колективістського самовизначення будемо розуміти вибори, що ґрунтуються на заданих апріорних імовірностях результатів, коли вибір базується на великій кількості актів дія - реакції, які повторюються (тобто на великій кількості аналогів, на досвіді студента);

б) під ситуативним типом особистісно-колективістського самовизначення будемо розуміти вибори в умовах ігнорування історії питання, при недоврахуванні ледве помітних ознак і прихованих тенденцій у взаємодії з оточуючим середовищем;

в) під доктринним типом особистісно-колективістського самовизначення будемо розуміти вибори, що характеризуються здатністю особистості передбачати результат, а також умінням нав'язати бажаний спосіб дії взаємодіючій системі у відповідності з певною особистісною концепцією (доктриною), виробленою на основі аналізу обставин;

г) під змішаним типом особистісно-колективістського самовизначення будемо розуміти вибори, зроблені в результаті спільного (хоч і в різній мірі) впливу ризиків різної природи походження і в різних поєднаннях.

- Показано, що використання аксіоматичного підходу до дослідження особистісно-колективістського самовизначення студентів є об'єктивною передумовою розробки теорії особистості високого рівня інформативності (де логічні та математичні конструкції досить ефективно використовуються для побудови модельних уявлень про психологічне пізнання людини теоретичними, експериментальними та інтуїтивними засобами).

Основний зміст дисертаційної роботи відображено в таких публікаціях:

1. Киричук О.В., Подшивайлова Л.І. Можливості аксіоматичного підходу до проблеми особистісно-колективістського самовизначення

// Проблеми соціальної психології. Міжвідомчий науковий збірник. Вип.1. Питання теорії і практики сучасної психології.-К.: "Либідь", 1992. с. 17-24.

2. Киричук А.В., Подшивайлова Л.И. Информативность модельных представлений о самоопределении личности / Киев. гос. ун-т им. Т.Г.Шевченко.- Киев, 1990.- 24 с. Рукопись деп. в ИНИОН АН СССР N 41583 от 13.04.90.

3. Киричук А.В., Подшивайлова Л.И. Теоретический анализ лично-коллективистского самоопределения студентов в процессе творческой деятельности // Проблемы психологии творчества в работе с людьми. Тез.науч.сообщ. Всесоюз. конф.- Гродно, 1990,- Ч.17- С. 83-85.

4. Подшивайлова Л.И. К проблеме лично-коллективистского самоопределения в процессе творческой деятельности // Психолого-педагогичні проблеми науково-технічної творчості учнів. Тез. доп. Міжвуз. науково-практ. конф. - Ніжин, 1990. - Ч. 1.- С.30.

Григор

Подписано к печати 22.03.93 Зак. 3163 тир. 100
размножено ГВЦ Минстата Украины ООП

464645

AB 28948

AB 28.948